

Alen Lipuš

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Problem iluzionizma

Besedilo obravnava iluzionizem, kot je trenutno vzpostavljen, kot neskladno stališče. Članek najprej predstavi osrednji problem v filozofiji duha in šibke točke tradicionalnega fizikalizma ter tako ilustrira motivacijo za tako skrajno stališče kot je iluzionizem. Nato predstavi sklepanje, ki običajno vodi do iluzionizma, opisuje prvotne vzpostavitevne pogoje za iluzionizem. Za konec članek obravnava problem za iluzionizem, zaradi katerega se zdi, da slednji ni skladno vzpostavljen.

Ključne besede: zavest, iluzionizem, pojavnost, takšnosti, težek problem.

1. Uvod

Kadar razmišljamo o tem, kaj zavest je ali kaj pomeni imeti določeno izkustvo, se srečujemo z naslednjim problemom: subjektivni vidik prvoosebnega izkustva ni združljiv s fizikalizmom oz. sleherna rešitev vsebuje nesprejemljive posledice. (Bregant in Markič, 2007: 9) Ponavadi se pojavnost razume kot skupek “kako-je-biti” lastnosti, ki določajo pojaven značaj mentalnega stanja. Pri večini filozofov obstaja konsenz, da pojavnost ogrožajo resnico fizikalizma. Pojavni grozd sestavljajo lastnosti, ki so neizrekljive, nereducibilne, intrinzične, neposredne, subjektivne, zasebne itd. Torej, problem povezovanja takšnih lastnosti z nečim čisto fizičnim se pojavlja naravno: kako lahko mentalna stanja izhajajo iz fizičnih procesov v možganih? Ta t. i. *težek problem* predstavlja veliko grožnjo za vsako fizikalno strategijo. (Chalmers, 1996)

V sodobni filozofiji duha je razprava o težkem problemu radikalizirana do te mere, da tradicionalni fizikalizem izgublja svoje zagovornike. Vse manj je filozofov, ki so pripravljeni ohraniti kompatibilistično stališče, t.j. stališče, da so pojavnost stanja realna in da jih je mogoče umestiti v fizikalno ontologijo. Tako imamo, v sodobni razpravi, na eni strani realiste o mentalnih stanjih, ki trdijo, da problem umestitve mentalnih stanj kaže na njihovo posebno, nefizično naravo. (Chalmers, 1996, 2018; Goff, 2017; Jackson, 1982) Trdijo, da, ker ne moremo dojeti, kako je mogoče mentalna stanja, če so realna, umestiti v fizikalni okvir, to pomeni, da morajo biti mentalna stanja nekaj ne-fizičnega. Na drugi strani pa imamo filozofe, ki so spoznali, da ne moremo biti realisti o mentalnih stanjih, hkrati pa trditi,

da je fizikalizem resničen, saj zaradi *težkega problema*, zavesti ni mogoče umestiti v fizikalni okvir. Tako je na podlagi tega, njihovo stališče zaostreno do te mere, da zanikajo realnost mentalnih stanj. (Dennett, 2005; Frankish, 2016; Humphrey, 2001; Rey, 2016)

Slednja strategija se imenuje iluzionizem. Ne poskuša rešiti težkega problema, ampak ga odpraviti tako, da pokaže, da nekaj takega, kot so pojavnost lastnosti, sploh ne obstaja. In če ni pojavnosti, potem ni težkega problema zavesti. Chalmers to vidi kot najboljši redukcionistični pristop k razlagi zavesti. (Chalmers, 2018: 10) Glede na njegovo razmišljanje je tisto, kar nam ostane, problem iluzije, ki od nas zahteva, da pojasnimo zakaj se nam zdi, da imajo naša izkustva pojavnost? (Frankish, 2016: 20) Na vprašanje, kako nastaja iluzija pojavnosti,¹ obstaja več odgovorov, vendar jih bomo pustili ob strani. (Graziano, 2013; Humphrey, 2011; Pereboom, 2011) Besedilo se osredotoča na sklepanje, ki vodi do iluzionizma, natančneje, na oceno procesa razmišljanja, ki vzpostavlja iluzionistični položaj. Najprej je v prispevku opredeljen osnovni problem duha in telesa, nakar je opisano, kako je iluzionizem sploh vzpostavljen kot (domnevno) koherentno stališče. Nato bomo pokazali, da je pri njegovi vzpostavitvi prišlo do napake.

2. Opredelevitev problema duha in telesa

Problem duha in telesa je osrednji problem v filozofiji duha. Del tega problema artikulira našo laično intuicijo, da nekaj izpuščamo, kadar pojasnjujemo mentalna stanja z znanstveno zgodbo elektro-kemičnih signalov: kako je lahko naše subjektivno, privatno doživljanje sveta (t. i. *pojavnost*) nekaj, kar je moč pojasniti z nevrofiziološkim dogajanjem v telesu? Če bi želeli popolni znanstveni opis človeškega ustroja, bi vseeno mislili, da takšen opis nekaj izpusti. Znanost nam lahko pove vse o živčnih poteh in nevronski aktivnosti, kadar smo npr. v stanju bolečine, toda, zdi se, da nam ne more povedati, kako je biti v tem stanju in hkrati se nam to zadnje vprašanje zdi bistveno za mentalna stanja, kot je bolečina. To je t. i. težek problem zavesti, ki predstavlja sidrišče filozofije duha, okoli katerega se vrtijo razprave o morebitnih rešitvah. Te razprave in posledično filozofije, udeleženi v teh razpravah, predpostavljajo filozofsko legitimnost tega problema. Ravno to predpostavko iluzionizem prevprašuje. Osrednje vprašanje iluzionizma glede problema duha in telesa je metavprašanje "*Zakaj se nam zavest zdi problematična; zakaj mislimo, da problem zavesti sploh obstaja?*" in na to odgovarja s hipotezo, da je problematičnost zavesti rezultat iluzije.

¹ Uprimerjene pojavnost lastnosti ne obstajajo.

Iluzionizem torej želi raziskati, kako filozofski problem zavesti sploh nastane oz. se vzpostavi. Pri tem lahko predpostavimo ločnico med dvema pojmovnima dejavnostma: reševanje problemov in vzpostavljanje problemov. Od načina, kako je problem vzpostavljen, so odvisni načini reševanja. Če se pri razkrivanju vzpostavitvenih pogojev problema odkrije, da problem ni zdravo vzpostavljen (npr. temelji na spornih predpostavkah, je rezultat nereflektiranih načinov mišljenja, okolje problema prevzema določene metafilozofske predpostavke kot ortodoksne, je rezultat iluzije), potem problema ni potrebno reševati, ampak se ga odpravi.²

Ta pristop v filozofiji je najbolj očiten pri oxfordski šoli navadnega jezika, ki s pojmovno analizo navadnega jezika prikazuje, kako je mogoče probleme v filozofiji odpraviti oz. jih razume kot jezikovne blodnje, ki jih lahko odpravimo z natančno analizo jezika in jezikovnih navad, ki so odgovorne za nastanek problema. Tak pristop k filozofskim problemom identificira vzpostavitvene pogoje problema in jih analizira ter epistemsko ovrednoti. Problem se torej ne reši, ampak prepreči.

Filozofski napredek ne obstoji v tem, da najdemo odgovore na vprašanja, ampak, da postavimo drugačna vprašanja, ki temeljijo na drugačnih meta-filozofskih predpostavkah. Osrednji cilj pristopa, kot je iluzionizem, je torej kritično ovrednotiti filozofsko legitimnost vprašanja "*Kako lahko zavest umestimo v svet/naravo?*", pri tem pa se tak način ukvarjanja s tem vprašanjem razlikuje od tradicionalnega, ki želi podati odgovor na to vprašanje znotraj reduktivnih metafilozofskih okvirjev. Iluzionizem je torej metapristop, ki temelji na raziskovanju predpostavk, zaradi katerih to vprašanje sploh nastane.

Osnovno izhodišče te metodologije je t. i. *metodološki konzervativizem*. (Dennet, 2016) Osrednja ideja slednjega je, da je potrebno raziskovalni projekt in njegovo metafizično paradigmo najprej izčrpati, šele nato smo upravičeni pri predlaganju ontoloških in metafizičnih sprememb. Čeprav se s takšno metodologijo filozofi strinjajo, dilema ali problem zavesti, reševati ali odpraviti, nastane pri nestrinxanju glede tega, ali smo dani projekt dejansko izčrpali. Sodobni realisti (Chalmers, Goff, Strawson) glede pojavnosti so prepričani, da smo naturalistični projekt pojasnjevanje zavesti izčrpali in smo zato upravičeni pri spreminjanju najsplošnejših metafizičnih okvirjev realnosti. Sodobni fizikalisti (Dennet, Frankish, Pereboom, Rey) pa so prepričani, da projekta nismo izčrpali in torej nismo upravičeni pri ekstra-fizikalistilnih modifikacijah metafizike. Fizikalisti so se morda izčrpali pri reševanju problema, ne pa pri odpravljanju.

² Deflacionarni pristop (ang. *deflationary approach*).

Iluzionizem tako odgovarja, da je projekt odpravljanja problema zavesti skladen z metodološkim konzervativizmom. Če je, potem to pomeni, da zaenkrat realisti glede pojavnosti, niso popolnoma upravičeni pri svojem inflacionarnem projektu³, ki vidi vprašanje umestitve zavesti v svet kot legitimno in, ki na podlagi tega zavest metafizično razširja ali pa jo dela za ontološko primarno.

Pomembnost iluzionizma je tudi vsebinska,⁴ saj se v sodobnih razpravah problem in odnos med duhom in telesom ne postavlja na teren tradicionalnega fizikalizma, ki ga nato preko identitetne teorije ali funkcionalizma filozofinje zagovarjajo. Razprava se je premaknila na eni strani v smer t.i. metafizičnega eksplozivizma,⁵ torej smer, ki vidi v problemu duha in telesa priložnost in utemeljitev metafizičnih spekulacij in izvajanj, na drugi strani pa v smer, ki prevprašuje vzpostavitevne pogoje problema duha in telesa in želi pokazati, da problema ali ni ali pa je rezultat npr. zmotnih samo-reprezentacijskih modelov. Obe stališči sta v filozofiji duha oz. v razpravi o ontološkem značaju zavesti vse bolj razširjeni (Goff (2016), Robinson (2017) in Fürst (2014) za eksplozivizem).

Načeloma pa je sodobna razprava takšna, da realisti glede pojavnosti niso metafizično konzervativni, konzervativci pa niso (naj ne bi bili) realisti. Obstajajo sicer metafizični konzervativci (Balog 2016), ki so realisti, ampak se njihovi argumenti v sodobni razpravi izgubijo zaradi zastarelosti ali pa zaradi dialektične neuporabnosti za samo razpravo. Če namreč razpravo v sodobni filozofiji duha o problemu zavesti razumemo kot dialektični projekt odkrivanja resnice, potem so za samo dialektiko razprave bolj uporabni radikalni argumenti in stališča, le-ti lahko natančneje izpostavijo lastno nekoherentnost ali nekoherentnost nasprotnih stališč.

Ni presenetljivo, da so realisti glede pojavnosti oz. pojavnega videza le-tega pričeli dojemati kot vstopna vrata v metafiziko (kot metafiziko tukaj razumemo npr. panpsihizem,⁶ kozmopsihizem,⁷ russellianski monizem⁸ ipd.), saj imajo na drugi strani nasprotnike, ki so prav tako radikalni v svojem stališču, ti namreč ali

³ Na vprašanje "kako lahko zavest umestimo v svet/naravo?", inflacionisti odgovarjajo s spreminjanjem sveta oz. narave, saj zanje zavest nima prostora v fizikalistični metafiziki. Na podlagi tega iščejo načine spreminjanja, kako spremeniti sam metafizični okvir, v katerega bi lahko umestili zavest. Teorije, kot so panpsihizem (zavest je osnova realnosti), kozmopsihizem (celotno vesolje je ena zavest), russellianski monizem (intrinzične lastnosti snovi so mentalne) in različice idealizma (snovnost ne obstaja), so rezultati tega pristopa.

⁴ Prav tako je raziskovanje meta-problema dobro za samo razpravo o reševanju problema zavesti, če se ugotovi, da je problem zdrav vzpostavljen, potem ta ugotovitev še bolj utrdi projekt reševanja.

⁵ Pristop lahko razumemo tudi kot inflacionaren, kar pomeni, da se zavesti dodeljuje posebna metafizična vloga, ki omogoča in epistemsko upraviči ekstra-fizične metafizične modifikacije realnosti, za katero se v osnovi predpostavlja naturalistično-fizikalističen okvir.

⁶ Stališče, da je zavest, poleg osnovnih fizičnih delcev, temelj realnosti.

⁷ Stališče, da je zavest temelj realnosti na način, da je celotno vesolje ena zavest.

⁸ Stališče, da je temeljna realnost nevtralna oz. da so mentalne lastnosti intrinzične lastnosti snovi.

zanikajo obstoj pojavnosti (Churchland) ali pa vztrajajo pri tem, da je pojavnost iluzija (Dennet in Frankish oz. iluzionizem). Zdi se, da je pojmovna nastavitev sodobne razprave takšna, da fizikalisti ne morejo uporabljati pojavnih pojmov in hkrati zanikati pojavnosti. Imeti pojavno neokrnjeno zavest in hkrati zanikati njeno pojavnost ne gre, zato morajo zagovorniki fizikalizma prestopiti na stran, ki problematizira sam nastanek problema, torej na stran, ki ga ali zanika, razume kot iluzijo, ali ga kako drugače odpravi. Boj za pojavnost so izgubili, sedaj jim ostane samo še to, da jo odpravijo. Zaradi tega se v besedilu osredotočamo na teorijo zavesti, ki le-to razume kot iluzijo. Pregledali bomo vzpostavitevne pogoje iluzionizma in pokazali, da iluzionizem ni skladno vzpostavljeno stališče.

3. Šibke točke tradicionalnega fizikalizma

Toda, kaj točno so šibke točke tradicionalnega fizikalizma oz. t. i. kompatibilizma v filozofiji duha? Pestijo ga npr. argument iz zamisljivosti (Chalmers 1996 in Kripke 2000), argument iz znanja (Jackson 1986), problem pojasnjevalne vrzeli (Chalmers 2000), ki skupaj sestavljajo glavni nabor anti-fizikalističnih argumentov. Vsi ti napadi imajo skupno epistemsko izhodišče, in sicer izpostavljajo, da obstaja neka vrzel med mentalnim in fizičnim. (Chalmers, 2007: 172) Od tu naprej se razvija misel, da te vrzeli ni mogoče zapolniti, tako se ti napadi zaključijo v sklepu, da lahko epistemsko vrzel pojasni edinole ontološka vrzel; dejansko so mentalne lastnosti ontološko različne od fizičnih – to tako postane izvir problema zavesti. Takšni napadi seveda zavrnejo fizikalizem, ki ga razumemo kot teorijo, po kateri so mentalne lastnosti identične fizičnim, ali realizirane ali konstituirane s strani fizičnih.

Zagovorniki fizikalizma lahko na te napade odgovorjajo različno, načeloma to poteka tako: fizikalisti, ki sprejmejo, da obstoj nerazrešljive epistemske vrzeli vsebuje obstoj ontološke vrzeli, lahko zanikajo, da epistemska vrzel med mentalnim in fizičnim obstaja. Glavni problem s tem pristopom je ta, da zanika nekaj, kar se zdi očitno, kar je dano, zanika t. i. manifestno sliko sveta. (Chalmers, 2007: 182) Zaradi tega očitka, ki zahteva sprejetje protiintuitivne trditve in zaradi optimistične naravnosti fizikalistov, da lahko pojav zavesti dosledno vključijo v metafiziko fizikalizma, fizikalisti raje zanikajo vsebovanost ontološke vrzeli v epistemski vrzeli. Glavni predstavniki t. i. *a posteriornega* fizikalizma so Brian Loar (1990), Christopher Hill (1997) in David Papineau (2003). Mentalne lastnosti so identične s fizičnimi, toda ta identiteta ni spoznatna *a priori* in zaradi tega nastane epistemska vrzel.

Problem te strategije je, da ni mogoče videti, kako bi lahko z znanostjo pojasnili zavest, saj le-ta nima lastnosti, ki bi jih lahko zajeli s strukturo, medtem ko znanost oz. fizikalne znanosti preučujejo ravno strukturne značilnosti sveta. Tako Chalmers (1996) ugotavlja, da zgornji anti-fizikalistični argumenti dovolj dobro

prikazujejo, da epistemska vrzel med strukturnimi lastnostmi in mentalnimi lastnostmi ne more biti razrešena zgolj s preučevanjem strukture, kot to počne znanost.

Širši cilj iluzionizma je torej raziskati intelektualni prostor problema duha in telesa v filozofiji duha in ugotoviti, ali lahko problem zavesti odpravimo tako, da zavest razumemo kot iluzijo. Metodološki cilj pa je artikulacija in zagovor metapristopa k filozofskim problemom, s katerim se najprej raziščejo vzpostavitevni pogoji problemov. Raziskovanje vprašanja, "*kaj legitimizira problem duha in telesa*" oz. kaj legitimizira sleherni filozofski problem, je osnovno izhodiščno vprašanje. Je tudi osnovno filozofsko vprašanje, vrlina filozofije je namreč v tem, da prevprašuje samoumevnost in razkriva skrite predpostavke. S takšnim pristopom je namreč filozofiji duha in filozofiji nasploh omogočena nujno potrebna refleksija in identifikacija slepih ulic, ki nastajajo ravno zaradi morebitnih napačnih diagnoz izhodiščnega problema in posledično proizvajajo skaljen pojmovni aparat, ki tako tudi sam ne zmore biti veridichen.

4. Vzpostavljanje iluzionizma

Vpeljali bomo t.i. iluzionistične spremembe pojavnosti, ki izvirajo iz Frankishove ekspozicije iluzionizma. Nekakšna simulacija sklepanja, ki vodi do iluzionizma, izgleda tako (Frankish, 2016):

1. Pojavnost je/se zdi anomalna.
 2. Zaveza k pojasnjevalni strategiji, ki temelji na obstoječih teoretičnih virih brez večjih popravkov.⁹
- ∴ (3) Pojavnost ne obstaja.

Pristaši močnega iluzionizma prvo domnevo razumejo kot "pojavnost *je* anomalna", medtem ko bi jo šibki iluzionisti razumeli kot "pojavnost *se zdi* anomalna". Šibek iluzionizem trdi, da je že sama možnost, da se pojavnost zdi anomalna dovolj in to dozdevanje veže na specifične lastnosti, ki jih pojavnost ima, t.j. zasebnost, epifenomenalnost, neposrednost. Vendar šibek iluzionizem ali konča v močnem iluzionizmu ali pa ne more opraviti tistega, kar bi naj. (Frankish, 2016: 25) Šibek iluzionizem izpostavi zgolj eno značilnost pojavnosti kot odgovorno za anomalnost pojavne zavesti, npr. problematičnost pojavnosti za fizikalizem izviira iz pojmovne izoliranosti pojavnih pojmov. Primer šibkega iluzionizma je strategija pojavnih pojmov, ki anomalnost pojavnosti veže na specifično lastnost neposrednosti, vemo pa (Chalmers, 2007; Fürst, 2014; Goff, 2017), da strategija pojavnih pojmov, čeprav je bila svoj čas glavna strategija fizikalistov, ni zdržala kritik nasprotnikov. Glavna kritika je bila, da zagovorniki strategije pojavnih

⁹ Kritične teoretske spremembe in revizije bi bile npr. metafizične spremembne fizikalizma zavoljo umestitve pojavne zavesti, npr. panpsihizem, kjer je pojavnost razumljena kot temeljna lastnost snovi.

pojmov ne govorijo o pravi pojavnosti oz. v svojem pojmovanju pojavnosti uporabljajo revidirane pojme (Goff, 2017: 3), ker se sicer zavedajo, da bi svojo argumentacijo oslabili, če bi uporabili prvoosebne pojavne pojme. Takšna strategija torej ne zmore uspešno pojasniti pojavnosti, ker se o njej sploh ne izreka oz. se, če želi ostati znotraj fizikalizma, izteče v močan iluzionizem, ki zanika pojavnost v celoti. Druga predpostavka poudarja pomen zanašanja na obstoječe teoretične vire, lahko jo razumemo kot mantra "najprej izčrpati, nato predlagati". (Dennet, 2005; Frankish, 2016) Po tej metodologiji bi se morali spoprijeti s težavo tako, da najprej poskusimo izčrpati vse obstoječe teoretične vire in šele nato, ko smo prepričani, da smo teoretičen okvir izčrpali, narediti radikalne teoretične revizije. Pristop izčrpati/predlagati je nekoliko preprost, saj je prisoten tudi v taboru radikalnih realistov o mentalnih stanjih. Nekdo, ki zagovarja npr. panpsihizem, je v tem metafizičnem koraku prepričan, da je fizikalistična epistemska situacija izčrpana.

Če želimo ostati znotraj fizikalizma in če upoštevamo dejstva, da je pojavnost anomalna in da imajo fizikalisti (realisti o pojavnih stanjih) težave z razlago pojavnosti, potem lahko iluzionizem predstavlja dobro, pa čeprav radikalno, razlago pojavnosti. Za ohranitev fizikalizma, moramo pojasniti pojavnost kot iluzorno.¹⁰ (Dennet, 1991; Frankish, 2016) Eden najboljših načinov ukrepanja pri soočanju z anomalijami je namreč ta, da jih razglasimo za iluzije, zlasti če imamo dobre razloge, da ostanemo zavezani trenutnemu teoretskemu, z znanostmi omejenemu okvirju. Tako iluzionisti ne zanikajo obstoja zavesti, temveč jo spreminjajo tako, da ustreza fizikalnemu svetu. Po njihovem so zavestna stanja brez prave pojavnosti, imajo zgolj tako imenovano kvazi-pojavnost. (Frankish, 2016: 21) Te kvazi-pojavne lastnosti so zgolj funkcionalne lastnosti možganskih stanj. Trik v zavesti se zgodi, ko naša introspektivna samoreprezentacija napačno opredeljuje fizične/funkcionalne lastnosti kot pojavne. V naših mentalnih stanjih dejansko ni nobenih pojavnih lastnosti, le napačno mislimo, da so bistvena značilnost pojavnosti. Raziskovalni projekt iluzionizma je zato razložiti in identificirati mehanizme, ki so odgovorni za napačno reprezentacijo možganskih stanj kot pojavnih.

Tako v skladu z iluzionizmom težkega problema ni, ker ni prave pojavnosti. Naslednji korak je pojasniti, zakaj smo potem nagnjeni k pojavnim sodbam, zakaj mislimo, da smo pojavno zavestni in zakaj je iluzija pojavnosti tako močna. Obstaja že več teorij, ki obravnavajo obravnavana vprašanja: nekatere identificirajo "osnovno programsko opremo" naše introspekcije kot kandidata za napačno reprezentacijo (Graziano, 2013; Humphrey, 2011; Pereboom, 2011), nekateri najdejo storilca v pomanjkljivem sklepalnem mehanizmu (Rey, 2016), nekateri pa združijo neskladnost introspektivnega mehanizma s filozofskimi predsodki (Den-

¹⁰ Analogija s telekinezo. Telekineza je anomalni pojav za znanosti, torej – ali spremenimo naturalističen okvir ali pa pojasnimo telekinezo kot iluzijo.

net, 2005). V tem prispevku nas ne zanima odgovor na ta vprašanja, temveč identifikacija napake v samem pojmu iluzionizma.

5. Neskladnost iluzionizma

Iluzionisti vidijo, da pojavnost na splošno ni združljiva s fizikalizmom, zato jo pretvorijo v kvazi-pojavnost in jo tako uskladijo s fizikalizmom, mesto težkega problema pa zasede problem iluzije. V nadaljevanju se bomo ukvarjali s pravilnostjo takšne funkcionalne preobrazbe pojavnih lastnosti in pokazali, da je iluzionizem zasnovan na napačnih začetnih predpostavkah. Najprej bomo predstavili osrednjo tezo (T) našega argumenta:

T: Če želimo upravičeno zanikati pojavnost, potem pojavnost mora obstajati.

Gre za neprijetno situacijo za iluzionista, ki jo dobro oriše slednje vprašanje: če res ni takšnih stvari kot so pojavna stanja, kako vemo, da so nezdružljiva s fizikalno metafiziko? Ena bistvenih značilnosti pojavnih stanj je, prvoosebno izkustvo, s katerim pridobimo pojavni značaj izkustva. Ni drugega načina, kako vedeti, kaj je neka pojavna lastnost, kot imeti zasebno subjektivno izkustvo tega. In prav to je značilnost pojavnosti, ki ogroža fizikalizem. Znani argument iz znanja¹¹ (Jackson, 1982; 1986) je močan primer, kako zavrniti fizikalizem na podlagi pojavnosti. Pojavna stanja so za fizikalizem uničujoča, saj so po svoji naravi perspektivna prvoosebna stanja. Nobena količina previdne spekulacije in domišljije ne more razkriti pojavnosti rdeče barve. Ta vidik pojavnosti je tisto, zaradi česar so anomalne in je tisto, kar daje tako presenetljivo moč težkemu problemu zavesti. Kaj pojavna stanja so, spoznamo s tem, da imamo "subjektivno izkušnjo", in iluzionisti niso izjema.

Nekdo bi lahko rekel, da naš ugovor ne vpliva na iluzionizem, saj iluzionisti pravzaprav zanikajo obstoj pojavnega značaja izkustev, t.j. trdijo, da nobeno prvoosebno izkustvo ne vsebuje takšnosti. Videli smo, zakaj morajo iluzionisti zavračati takšnosti, vprašanje pa je, kako lahko zanikajo "kako-je-bití" vidik izkustva, ne da bi tega izkusili. Glede na naravo pojavnih stanj tega ne morejo storiti. Kako vedo, da je pojavnost trn v peti fizikalizma, če je edini način, da imamo dostop do pojavnih lastnosti ta, da jih pridobimo skozi prvoosebno izkustvo?

Naredimo sedaj zgodbo o tem, kako nekdo postane iluzionist. Najprej ima nekaj takega, kot je pojavna izkušnja, katere narava je v luči fizikalizma anomalna, kar ustvarja težek problem za fizikalizem. Drugič, ker želi ohraniti teoretične pre-

¹¹ Znanstvenica Marija, ki ni nikdar videla barv, poseduje vse znanstveno znanje o barvni zaznavi, toda, zdi se, da se nauči nekaj novega, ko prvič uzre npr. rdeč paradižnik. Torej niso vsa dejstva znanstvena dejstva, t.j. dejstva o fizičnem svetu.

dnosti fizikalnega razlagalnega repertoarja, se zdi edino naravno, da zavrača obstoj pojavnosti in postane iluzionist. Toda, preden zanika pojavnost, mora sprva imeti pojavno izkustvo – kako bi drugače vedel, da je pojavnost anomalna? Iluzionisti ne morejo reči, da se pojavna stanja ne razkrijejo s pojavnimi izkustvi ali da niso vezana na prvoosebno izkustvo, saj odprava njihovih anomalnih lastnosti (prvoosebno izkustvo kot edini način pridobitve pojavnosti je lastnost pojavnosti, zaradi katere je pojavnost anomalna) spodkopava motivacijo za iluzionizem: če pojavna stanja nimajo teh lastnosti, potem niso anomalna in tako ni razloga za vzpostavitev iluzionizma.

Toda kaj je to, kar je anomalno? Zdi se, da je treba za konceptualizacijo anomalne narave pojavnosti najprej imeti takšno izkustvo: pojavnega značaja mentalnih stanj ne moremo konceptualizirati na noben drug način in prav to dela pojavnost anomalna. Še več, zakaj bi fizikalisti zanimali obstoj pojavnosti, če ne bi bilo problematičnih takšnosti, ki so razkrite zgolj preko prvoosebnega izkustva? Zdi se, da je iluzionizem prepuščen »kavlju -22«: po eni strani zanika obstoj pojavnih stanj, po drugi strani pa pritruje njihovem obstoju, da jih sploh lahko zanika. Toda, nismo upravičeni, da zanikamo nekaj, kar obstaja, zato iluzionizem, kot je vzpostavljen, ni skladno stališče.

6. Sklep

Predstavili smo resno težavo za iluzionizem, ki kaže na neskladnost pri vzpostavitvenih pogojih tega stališča. Pokazali smo, da je argumentacija, ki vodi k nastanku iluzionizma, nepopolna: pogoj za vedenje, da so pojavne lastnosti anomalne je, da imamo prvoosebno izkustvo, s katerim sprva sploh pridobimo epistemsko privilegirani dostop do spoznanja o tem, kaj pojavnost je in, da ima kot taka anomalna naravo glede na fizikalizem. Anomalna narava pojavnih lastnosti, ki je nezdružljiva s fizikalizmom, ni odsevni stranski produkt naše metafizične domišljije, ampak nekaj, kar pridobimo z izkustvi. Iluzionizem je mogoče razumeti kot dober dialektični položaj; prepozna metafizično privlačnost pojavnosti in poskuša rešiti fizikalizem tako, da pojavno naravo mentalnih stanj pretvori v funkcionalna. Na žalost se zdi, da moramo za spoznavanje anomalne narave pojavnih lastnosti dejansko imeti prvoosebna, kvalitativna, zasebna izkustva, zaradi česar je iluzionistično zanikanje pojavnosti problematično in ga v končni instanci naredi za neskladnega. Ta težava pri vzpostavljanju iluzionizma mora biti odpravljena, če naj bo iluzionizem razumljen kot skladna in dosledna teorija.

Abstract

The paper argues that illusionism as it is established now is not a coherent position. It describes the core problem in philosophy of mind and the weak points of traditional physicalism and thus illustrates the motivation for such radical theory as illusionism. Then the paper introduces the reasoning leading to illusionism, i.e. it describes the initial conditions for establishing it. Finally, the paper argues that strong illusionism is not set up in a satisfactory way.

Keywords: consciousness, illusionism, phenomenality, qualia, hard problem.

Literatura

- Balog, K. (2016). "Illusionism's Discontent". *Journal of Consciousness Studies*, 23/11–12, str. 11–39.
- Bregant, J. in Markič, O. (2007). *Narava mentalnih pojavov*. Maribor: Aristej: str. 7–8.
- Churchland, P.M. (1989): Knowing Qualia: A Reply to Jackson, v (1989): *A Neurocomputational Perspective*, Cambridge, MA: MIT Press, str. 67–76.
- Chalmers, D. (1996). *The Conscious Mind*. Oxford: Oxford University Press
- Chalmers, D. 2007. "Phenomenal Concepts and Explanatori Gap". V Alter, T. in Walter, S. (ur.), *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge*, Oxford: Oxford University Press, str. 167–194.
- Chalmers, D. (2010). *The Character of Consciousness*. Oxford: Oxford University Press.
- Chalmers, D. 2018. The Meta-Problem of Consciousness. (January 2018). Pridobljeno 18. 11. 2019 iz <https://philpapers.org/archive/CHATMO-32.pdf>
- Dennett, D. C. (1991). *Consciousness Explained*. New York: Little, Brown.
- Dennett, D. C. (2005). *Sweet Dreams: Philosophical Obstacles to a Science of Consciousness*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Frankish, K. (2016). "Illusionism as a Theory of Consciousness", *Journal of Consciousness Studies*, 23 (11–12), str. 11–40.
- Fürst, M. (2014). "A Dualist Account of Phenomenal Concepts". V Lavazza, A. In Robinson, H. (ur.), *Contemporary Dualism: A Defense*, New York: Routledge, str. 112–138.
- Garfield, J. L. (2015). *Engaging Buddhism: Why it Matters to Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.

- Goff, P. (2017). *Consciousness and Fundamental Reality*. Oxford: Oxford University Press.
- Graziano, M. (2013). *Consciousness and the Social Brain*. New York: Oxford University Press.
- Hill, C. (2014). *Meaning, Mind and Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Humphrey, N. (2011). *Soul Dust: The Magic of Consciousness*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jackson, F. (1982). "Epiphenomenal Qualia", *Philosophical Quarterly*, 32 (127), str. 127–136.
- Jackson, F. (1986). "What Mary Didn't Know", *Journal of Philosophy*, 83 (5), str. 291–295.
- Kripke, S. (2000). *Imenovanje in nujnost*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Loar B. 1990. "Phenomenal States". *Philosophical Perspectives*, 4, str 81–108 Pridobljeno 01. 12. 2019 iz <http://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/courses/consciousness97/papers/loar.html>
- Papineau, D. (2003). "Confusions about Consciousness". *Richmond Journal of Philosophy*, 5, str. 6–12. Pridobljeno 01. 12. 2019 iz www.richmond-philosophy.net/rjp/back_issues/rjp5_papineau.pdf.
- Pereboom, D. (2011). *Consciousness and the Prospects of Physicalism*. New York: Oxford University Press.
- Rey, G. (2016). "Taking Consciousness Seriously – as an Illusion", *Journal of Consciousness*
- Robinson, W. (2007). "Papineau's Conceptual Dualism and the Distinctness Intuition". *Synthesis Philosophica*, 22, str. 319–333. Pridobljeno 01. 12. 2019 iz http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=37152.
- Strawson, G. (2006). "Realistic Monism: Why Physicalism Entails Panpsychism". *Journal of Consciousness Studies*, 13, str. 3–31.

